

Mellan himmel och jord

Litteraturtips, länkar m.m.

1 Var kommer allt ifrån?

Nordiska Riksmuseets fasta utställning *Den mänskliga resan* ger en fascinerande upplevelse av människans utveckling genom årmiljonerna. Nordiska Riksmuseet är för övrigt en god källa att ösa ur för alla möjliga naturvetenskapliga aspekter av geografien. Se www.nrm.se.
Direktlänk till *Den mänskliga resan*:
<http://www.nrm.se/sv/meny/besokmuseet/utställningar/denmanskligaresan.5713.html>.

Philip Pullman (tjocka böcker utan åldersgräns uppåt, gärna för högläsning): Trilogin om *Den mörka materian* som består av *Guldkompassen*, *Den skarpa eggen* och *Bärnstenskikaren* (Natur & Kultur).

Rundgren/Beskow: *Blinka lilla supernova* (Alfabeta 2009). Ser riktiga stjärnor ut som stjärnor? Varför säger man att stjärnor föds och dör? Och vad är allt det där som man kan se flyga omkring och blinka på natthimlen?

Rundgren: *Solen, månen och den röda planeten* (UR Förlag 2008). En gedigen, lättläst och spännande faktabok som ger en allroundkunskap om vårt planetsystem och hela universum. Lika lämplig för lärare som för elever. Utmärkt för lärare som gillar att berätta för sina elever.

Rådbo/Eng: *Från solgudar till svarta hål – En rymdhistoria* (Rabén & Sjögren 1996). Bra elevtexter och utmärkta illustrationer, ger en fin överblick och goda uppslag för samtal.

Tellus – en naturgeografisk serie om vår planet (TRU och Liber Läromedel 1976). Denna bok är visserligen gammal men har ett suveränt pedagogiskt upplägg, både text- och bildmässigt. Kan man finna den i materialrummet eller beställa hem den via folkbiblioteket så får man garanterat god användning för den.

2 Kartor av alla de slag

Den lärare som av egen nyfikenhet vill lära sig mer om principerna för kartprojektioner har mycket att hämta på nätet, t.ex. Lantmäteriets översikt på http://www.lantmateriet.se/templates/LMV_Page.aspx?id=3014 eller en artikel i SvD om bl.a. ”de politiska huvudmotståndarna bland projektionerna”, Mercator och Peters: http://www.svd.se/images/ettan2006/060327/kart_sfarisk_platt.pdf

Om den magnetiska nordpolens pågående glidning från norra Kanada till norra Sibirien, se exempelvis <http://www.alltomvetenskap.se/index.aspx?article=811>

Selma Lagerlöf: *Nils Holgerssons underbara resa* är än idag fascinerande för läsberättelse, alternativt högläsning av valda originalkapitel, eller läsning av någon modern, bearbetad version. Originalen är dock svårläst för barn av idag och gammaldags ord och uttryck måste hela tiden förklaras och ”översättas” till en modern svenska som barn förstår.

Lars Westman: *Pojken och Tigern* (Natur & Kultur) är en modern ”road movie” med pedagogiskt upplägg från söder till norr.

Härén, Gummesson, Helsing: *Numusik I M* (Almqvist & Wiksell Läromedel 1973). Här har Thord Gummesson skrivit en flerstämmig, ”jazzig” sång med mycket enkla stämmor som inte är svår att leda och som eleverna alltid gillar att sjunga: *Sverige ett avlångt land*.

3 Naturen och klimatet i Sverige

På SMHI:s hemsida, som är mycket användarvänlig, finns upplysningar om väder och klimat att hämta för både lärare och elever. SMHI har även en frågetjänst som fungerar utmärkt. www.smhi.se.

Även på www.svt.se/vader finns mycket att hämta till undervisningen. Där kan man få lära sig att tyda moln, och massor om klimatet och den globala uppvärmningen.

4 Naturen och människan i Sverige

På Samiskt Informationscentrum finns mycket att hämta för den som vill veta mer om samer i Sverige förr och nu: <http://www.samer.se/>

På förlaget Podiums hemsida finns material om författaren till den första av nedanstående barn/ungdomsböcker om samer:

Ann-Helén Læstadius: *Sms från Soppero* (Podium/Nordiska museets förlag 2007)
Annica Wennström: *Skuggrädsla* (Bonnier Carlsen 2008)

Båda böckerna är spännande, engagerande och lämpliga för högläsning. I den första får en same flicka i Solna som inte talar samiska oväntat ett SMS på samiska från en snygg samekille (foto lite senare med MMS) som kräver att hon ska svara på samiska och inte svenska ... Författaren fick 2008 Studieförbundet vuxenskolornas författarpris med följande motivering:

Med sin debutroman ”Sms från Soppero” förmedlar författaren Ann-Helén Laestadius på ett enkelt och lättillgängligt sätt många intressanta och angelägna ämnen, både för ungdomar och vuxna.

Hon ger en bild av den samiska kulturen i dagens samhälle på ett sätt som gör den intressant och lockande men ändå inte romantiserad. Frågor om identitet och hur din identitet skapas lyfts fram på ett enkelt sätt utifrån egen erfarenhet. Vad väljer du själv? Vad är givet utifrån din bakgrund?

Ann-Helén Laestadius skriver dessutom berättande på ett sätt som tar unga människor, deras kärlek, längtan och problem på allvar.

Manuset till *SMS från Soppero* vann 2007 den tävling om bästa barnbok med samiskt motiv som hade utlysts av Nordiska museet, Samiskt informationscentrum och förlaget Podium. Boken tematiserar hur en ung sameflickas identitetsutveckling påverkas av hennes boende långt borta från renskötselområdet och utanförskap i förhållande till det samiska språket.

Juryns hedersomnämning gick samtidigt till Annica Wennström för hennes manus till boken *Skuggrädsla*. Den boken har, till skillnad från Ann-Heléns bok, två pojkar i huvudrollen. Den tematiserar den samiska identitetsfrågan ur en annan infallsvinkel. Författaren har haft modet att väva in det svenska majoritetssamhällets rasistiska behandling av samerna under mellankrigstiden i en spännande och lite mystisk nutidsberättelse. Också denna bok lämpar sig väl för högläsning och inspirerar till intressanta och viktiga diskussioner i klassen kring frågor om identitet, tillhörighet och utanförskap.

Båda titlarna kan även läsas individuellt av de flesta elever i sexan (och av många yngre dessutom). Man identifierar sig starkt med huvudpersonerna och problematiken, oavsett sin egen etniska eller sociala bakgrund.

Lägg till detta Monica Zaks lilla biografi över den framgångsrika sångerskan Sandra Dahlberg som först i tonåren blev medveten om sin samiska identitet, *När jag var tretton blev jag same* (En bok för alla 2006).

5 Städer och resor

I *Mellan himmel och jord* presenterar vi en del samhällsstatistik som naturligtvis börjar föräldras i samma stund som boken trycks. Vi rekommenderar att läraren själv uppdaterar viss statistik, t.ex. om befolkning, migration, städers storlek, med hjälp av aktuella siffror på från Statistiska Centralbyrån, www.scb.se.

I SCB:s statistikdatabas kan man hitta det mesta om det mesta:
<http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/Produkt.asp?produktid=BE0101>

Lindgren: *Alla vi barn i Bullerbyn* (Rabén & Sjögren i olika upplagor)
Palmenfelt: *Bellman får ett fax* (Tiden 2008), m.fl. böcker med Bellmanhistorier för barn.

6 Landskap och län

Gummesson: *Temasångboken* (Warner/Chappell Music Scandianvia AB 1994). Där finns *Visan om Sveriges landskapsdjur*. Det är en härlig sång som eleverna brukar gilla och snabbt lära sig texten till, vilket leder till att de utan att tänka på det blir duktiga på landskapen.

I samma bok finns också flera andra roliga sånger med anknytning till Sveriges geografi, till exempel Mats Paulssons härliga *Ett träd*, som brukar få taket att lyfta sig i klassrummet, eller *Summan kummar*, en svängig sång på ren gotländska av Allan Nilsson/Edmund Bjursten.

Om de medeltida landskapslagarna kan man till exempel läsa mer på Kalmar läns museums hemsida: <http://medeltiden.kalmarlansmuseum.se/niva3/1-11-5.phtml?userid=0>

Om modern storstadsslang kan man läsa i Doggelito/Kotsinas roliga *Förortsslang* (Norstedts 2004). Där finns många mustiga ord och uttryck att slå upp och kanske ta till sig.

Johan Althoff är en språkekvilibrant som tillsammans med tecknaren Robert Nyberg har gett ut bland annat en språkbilderbok med titeln *Språklådan* och en allåldersbok som heter *Ordförrådet*. De handlar om språkets enorma variationsmöjligheter, bland annat i form av dialektala ord och uttryck.

Varför inte klämma till med en riktig klassiker som högläsning när ni läser om Norrbotten: Fittinghofs *Barnen från Frostmojället*?

7 Därför kan vi leva på jorden

Lärare och miljöfrågor

Läraren och forskaren Inger Björneloo la 2007 fram en avhandling vid Göteborgs universitet, "Innebörder av hållbar utveckling. En studie av lärares utsagor om undervisning." Hon har studerat 17 lärares arbete på djupet. I en intervju i tidskriften Skolporten, skriven av Hedda Lovén <http://fou.skolporten.com/art.aspx?id=a0A2000000016xj&typ=art>, sammanfattar Inger Björneloo: "Lärarna i min studie pratar inte så mycket om miljöfrågorna, utan i vanliga klassrum har hållbar utveckling ett bredare perspektiv: det handlar om ekologiska, ekonomiska och sociala frågor – mycket, mycket mer än 'bara' miljöundervisningen."

Växthuseffekten

Naturvårdsverket har intressant statistik och fylliga redovisningar av Sveriges klimatsituation och politik för att minska utsläppen av växthusgaser. På <http://www.naturvardsverket.se> kan man hämta hem aktuell statistik och läsa om hur det går med klimatförhandlingarna. I vår framställning om klimat- och utsläppsläget är Naturvårdsverkets siffror en viktig källa.

Ozon

Nationalencyklopedin Online, www.ne.se, som finns tillgänglig på de flesta skoldatorer, har en utförlig artikel med förklarande skisser och videosekvenser för den lärare som vill sätta sig in mer ordentligt i vad ozon är. Även SMHI har informativa artiklar om ozon, <http://www.smhi.se/kunskapsbanken/meteorologi/ozon-1.3824>.

Vatten

Den brittiska biståndsorganisationen Water Aid presenterar slående globala "vattenfakta" på nätet, http://www.wateraid.org/international/what_we_do/statistics/default.asp.

Att leva på en soptipp

Monica Zaks trilogi om *Alex Dogboy* är starka och engagerande böcker. I en av böckerna försöker Alex överleva på en soptipp. Böckerna kan med fördel läsas högt, men är också lätta att läsa för de flesta elever.

Hemsida med lättlästa miljöfakta

<http://www.miljospanarna.se>. Denna hemsida drivs bl.a. av Centrum för lättläst och LL-förlaget, som annars ger ut lättlästa böcker. Här kan man t.ex. hämta hem fakta och praktiska tips, blogga med en ungdomspanel eller brevväxla med en psykolog ("Ångestdoktor").

DN:s vetenskapsredaktör Karin Bojs har skrivit en intressant artikel "Visst går världen att rädda": <http://www.dn.se/nyheter/visst-gar-varlden-att-radda-1.673237>

8 Världen, Europa och Norden

Tidszonerna

En bra karta över jordens tidszoner finns på:

<http://wwp.greenwichmeantime.com/info/timezonemap.htm>

Köppens klimatsystem

Köppen använde både temperaturens och nederbördens mängd och variation under året som kriterier för att identifiera fem olika klimatzoner på jorden: tropiska, arida, varmttempererade, kalltempererade och polara klimat. Lite mer om det kan man läsa på till exempel

www.smhi.se där man också kan ladda ner en global klimatkartan utifrån Köppens system.

Nordiska samarbetsorgan med mycket information om nordiska länder och regioner

Föreningen Norden (<http://www.norden.se/>) är en partipolitiskt obunden organisation med över 20 000 medlemmar och med säte i Sverige. Den verkar för politisk, språklig och kulturell integration inom Norden.

Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet (<http://www.norden.org/start/start.asp>) är sammanflätade rent administrativt och samlokaliserade i huvudkontoret i Köpenhamn. Nordiska rådet är ett samarbetsorgan för de nordiska parlamentarikerna.

I Visby finns Östersjöns Författar- och Översättarcentrum som är öppet för litterära upphovsmän inte bara från Norden utan från alla Östersjöländer. Där kan de få stipendium för att bo en månad gratis. (<http://www.bcwt.org/1551>)

9 Norden och Östersjöländerna

Att rädda Östersjön

Det kan vara svårt att som lekman känna sig riktigt säker på vilken handlingsplan man ska tro på. Naturskyddsföreningen kan vara en god ingång för den som vill sätta sig närmare in i problematiken: www.naturskyddsforeningen.se.

Östersjörådet och samarbetet kring Östersjön

Östersjörådet bildades 1992 och är ett samarbetsorgan för regeringarna kring Östersjön, www.cbss.st.

På nätet kan man finna intressanta upplysningar om samarbetet kring Östersjön, t.ex. hos <http://www.balticsea.net>.

Danmark, lästips

De danska författarna Ole Lund Kirkegaard (*Gummi-Tarzan* m.fl.) och Bjarne Reuter (*Buster och hans värld* m.fl.) har gett ut många böcker som gillas av barn i mellanstadieåldern, inte minst av pojkar som har lite knepigt med läsningen. De har mycket humor men en botten av allvar. Leif Esper Andersen (*Träl och fri, Häxjakten* m.fl.) har skrivit många lättlästa och tänkvärda historiska äventyrsböcker.

Minoritetsspråk

I Finland har traditionellt svenskan respekterats som ett minoritetsspråk. I Sverige har det inte alltid varit så. Många medelålders människor i Sverige som vuxit upp i finskspråkiga familjer kan vittna om hur de som barn förbjöds tala finska i skolan. Inte minst gäller det

personer i Tornedalen med meänkieli som modersmål. Filmen *Elina – som om jag inte fanns* är en utomordentlig utgångspunkt för att diskutera detta. Samma svårigheter har andra minoritetsspråkiga svenskar haft, t.ex. samer och romer. På senare år har samiska barnböcker gestaltat de djupa identitetsproblem som ett avskiljande från modersmålet orsakar, till exempel den prisbelönta *Sms från Soppero* av Ann-Helène Laestadius som vi tidigare nämnt.

Island: vulkaner och vulkanutbrott

Läs mer om vulkaner och vulkanutbrott på Island på

<http://www.iceland.org/se/FaktaomIsland/Land-och-natur/Vulkaner/>

Lästips till lärare om Kirunasvenskarna

Många svenska kommunister såg länge Sovjetunionen som sin förebild. Under den ekonomiska världskrisen i början på 1930-talet uppstod stor arbetslöshet även i Sverige, bl.a. i Kiruna där det fanns många kommunister i arbetarleden. Ett par hundra av dem (de s.k. Kirunasvenskarna) utvandrade då till Sovjetunionen i hopp om att där kunna finna sin utkomst i ”arbetarnas och böndernas egen stat”. De hamnade ur askan i elden och många dukade under på grund av Stalintidens terrorstyre. Om detta har t.ex. journalisten Kaa Eneberg skrivit i sina böcker *Tvingade till tystnad* och *Förnekelsens barn*.

Andra världskriget fortfarande ett öppet sår i Ryssland

Flyttningen av en f.d. sovjetisk staty över en soldat i Röda armén, som symboliserar segern i andra världskriget, från ett torg i Tallin, orsakade 2007 våldsamma upplopp bland landets ryska minoritet. Se t.ex. http://www.svd.se/nyheter/utrikes/artikel_222451.svd

10 Att leva i Europa

Lästips Andra världskriget

Det finns gott om ögonvittnesskildringar från båda världskrigen, t.ex. i den gamla skolantologin *Ögonvittnen berättar del III* som finns att tillgå i många skolbibliotek. Eleverna brukar vara mycket motiverade att lära sig mer om framför allt det andra världskriget.

Några andra lästips: *Anne Franks dagbok* och andra böcker som beskriver hur dagboken kom till och vad som hände familjen Frank, Magda Eggens självbiografiska barnböcker om Förintelsen, Gunilla Lundgrens och Sofia Taikons seriebok med teckningar av Amanda Eriksson, *Sofia Z-4515* med dess gripande berättelse om en ung romsk familjs förintelse i Auschwitz och en av döttrarnas räddning med de vita bussarna (lärarhandledning ingår) – och andra barnböcker om andra världskriget.

Om några elever lockas av nynazistismen, t.ex. genom äldre kamrater som de ser upp till, kan Dennis Perssons LL-bok *Jag bröt med nazismen* vara en lämplig läsning och utgångspunkt för samtal (Centrum för lättläst).

Hur barn upplevde kriget på nära håll, bl.a. ”tysktågen” och den svenska nazismen, har Hans Erik Engqvist skildrat på ett både spännande och trovärdigt sätt i boken *Det stora tågöverfallet* (Bonniers Juniorförlag). Där bildar ett gäng tolvåringar i Brålanda i Dalsland upp en egen barnlig motståndsrörelse mot nazisterna. I samma författares bok *Misstankar* misstänker en pojke att hans egen morfar kan ha varit en ”quisling” ... eller var han i verkligheten en motståndsmän?

En ungdomsbok om Andra världskriget som kan rekommenderas till särskilt intresserade elever med god läsförmåga är Kai Söderhielms delvis verklighetsbaserade *Aldrig kom den sommaren*. Den handlar om en sjuuttonårig svensk pojke som deltog i vinterkriget och kriget mot tyskarna i Narvik, och som stupade där på en fjällsluttning.

Krigsbarnen

En film att se tillsammans med eleverna är *Den bästa av mödrar* i regi av Klaus Härö. Det är en film som på ett fint sätt gestaltar hur de finska krigsbarnen som kom till Sverige för att räddas undan sovjetiska bomber kunde ha det, och vilka konsekvenser den långa separationen från deras biologiska föräldrar kunde få.

Atombomberna

Sakliga detaljer räcker inte för att föreställa sig innebörden av en atombomb, särskilt inte för ett barn. Men högläsning av *Sadako och de tusen pappersvalorna* (Norstedts 1989) kan vara ett sätt att närma sig den oerhörda tragedin på ett empatiskt och engagerat sätt.

EU

Ett besök på EU:s officiella svenskspråkiga hemsida kan rekommenderas för den som vill fördjupa sig i hur EU fungerar: http://europa.eu/index_sv.htm. Där kan man bl.a. få veta mer om EU:s inre organisation.

Schengen och EU:s yttre gränser – några tidningsartiklar

Bevakningen stärks av EU:s östgräns http://www.svd.se/nyheter/utrikes/artikel_97253.svd
För vem gäller passfriheten? http://www.svd.se/nyheter/utrikes/artikel_711291.svd
400 miljoner människor kan nu (dec 2007) resa utan pass inom Schengenområdet
http://www.svd.se/nyheter/utrikes/artikel_706989.svd

Flyktingar

Frågor och svar (UNHCR): http://www.unhcr.se/SE/basic_facts/Vem_ar_flykting.htm

12 Tro och vetande om jorden

Om eleverna blir intresserade av de antika filosofernas tankar kan man vidga det filosofiska perspektivet och läsa Jostein Gaarders världsberömda ungdomsbok om filosofins historia högt i klassen. Vilken bok? Jo, naturligtvis *Sofies värld* (Rabén & Sjögren 1993).

13 Världen växer

Övning i att vara kritisk mot uppgifter på nätet

Träna gärna kritisk granskning och källkritik med hjälp av Skolverkets sajt ”Kolla källan”, kollakallan.skolverket.se.

En bra och rolig (hejdlöst lögnaktig med inslag av rena sanningar) hemsida om upptäcktsresande genom tiderna för att träna kritiskt tänkande är All Explorers (språk: engelska) <http://www.allaboutexplorers.com/>. Lärarhandledning finns också!

Mer om Ibn Battuta för intresserade lärare

Ibn Battutas bok *Islams vandringsman* finns i svensk översättning av Mikael Mörling (Hallonquists, Stockholm 1989).

Världens första jordglob

Martin Behaims jordglob från 1400-talet finns bevarad och det är lätt att hitta foton på den via Googles bildsök.

Utmärkta gamla böcker, perfekta att läsa högt ur

I researchen för detta och föregående kapitel har vi stött på två utmärkta gamla böcker. De berättar på ett mycket levande och inspirerande sätt om de stora upptäcktsfärderna. Dessa båda böcker med upphov i 1940- och 1950-talen, håller ännu måttet beträffande trovärdighet och konkretion. Har man som lärare tur så ligger de och samlar damm i något skolbibliotek, materialrum eller folkbibliotek. Läraren rekommenderas annars att beställa hem ett exemplar av vardera titeln som fjärrlån genom folkbiblioteket för att läsa högt ur, eller för att själv skaffa sig ett underlag för inspirerande berättarstunder för eleverna. Böckerna är:

- Robert Duvois: *De hissade segel – historien om kartan*, i översättning av Britt G Hallqvist (Gleerups, Malmö 1949) och
- Leif Beckman/Gertrud Lundgren: *Kartan som växte* (Ehrlins, Stockholm 1955)

14 Urbefolkningar och kolonier

Om urbefolkningar i världen

Nordiska museet har på sin hemsida en länksamling med material om nationella minoriteter och urbefolkningar i världen: <http://www.nordiskamuseet.se/upload/documents/156.pdf>

Här ett urval länkar med material om några urbefolkningar:

Indianernas historia

<http://www.commersen.se/indianer/History/historia.html>

Australiens aboriginer

<http://www.australienguiden.se/aborigin.php>

Hailsaindianernas totempåle

<http://www.hypatia.se/haisla/>

Unicef om hur utsatta barn från urbefolkningar är för våld och exploatering

<http://www.unicef.se/nyheter/2004/02/24/>

Wikipedia: inuiter

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Inuiter>

Urbefokningskonferens i Kiruna 2005

<http://www.sr.se/Norrboten/nyheter/artikel.asp?artikel=668591>

Samiskt informationscentrum

<http://www.samer.se/>

Barn- och ungdomsböcker om minoriteter

Vi har tidigare tipsat om några bra böcker om samer.

Bland skönlitteratur för barn om indianer kan särskilt nämnas Stig Ericssons många böcker som gestaltar indianernas liv på ett respektfullt sätt samtidigt som de är spännande. I våra dagar har Maj Bylock återberättat några klassiska indianböcker i sin lättlästa klassikerserie, t.ex. *Den siste mohikanen*. De är populära och kan läsas individuellt av lässvaga elever.

Lästips om romer

Flera böcker av den prisbelönta författaren Gunilla Lundgren, som hon skrivit ihop med romska ungdomar, samt hennes mycket medryckande dokumentär och intervjubok *Aljosa – zigenarhövdingens pojke* (Bonnier Carlsen 1998), är lämpliga att läsa på mellanstadiet. Gunilla Lundgren har också, i samarbete med Sofia Taikon och tecknaren Amanda Eriksson, skrivit den starka, gripande, upprörande – men ändå livsbejakande och inte alltför skrämmande för tolvåringar – serieboken *Sofia Z-4515*. Boken handlar om Sofias familj före och under Förintelsen och hur Sofia mot alla odds lyckades överleva och räddades av de svenska Vita bussarna. Den finns att beställa genom Forum för levande historia, www.levandehistoria.se (observera att den snarlika adressen www.levandehistoria.com har skapats av historierevisionister i syfte att sprida sin förnekelse av Förintelsen). Podium förlag, www.podium.nu tillhandahåller också *Sofia Z-4515*. Till boken om Sofia finns en lärarhandledning som är skriven av Kalle Güettler. Den kan laddas ner gratis som pdf och hjälper lärare och elever att bearbeta de otäcka händelserna och företeelserna i boken så att de blir känslomässigt hanterbara – och aktuella för både barn och vuxna i vår tid.

Katarina Taikons böcker om *Katitzi* är numera okända bland barn. Det är mycket synd eftersom serien är starkt engagerande och även upplysande. De lär finnas kvar i de flesta skolbibliotek och folkbibliotek, varför vi kan rekommendera dem för högläsning och samtal.

Podium förlag gav 2008 ut en ny *Ordbok över svensk romani* skriven av Lenny Lindell och Kenth Thorbjörnsson-Djerf – omfattande, tydlig och full med konversationsexempel.

Slavar och slaveri

I en lättläst bok har Gerd Karin Nordlund återberättat den afrikanske slaven Oladuah Equianos autentiska memoarer, som han nedtecknade i England på sin ålderdom som frigiven slav. Då hade han som brukligt var fått finna sig i att bära ett namn som hans vite herre givit honom: Gustavus Vassa, efter den svenske kungen med samma namn. Boken är både spännande och lakoniskt saklig, full med målande detaljer som gör att man känner triangelhandelns och slaveriets grymhet inpå sitt eget bara skinn. Den heter *Jag, slaven Gustavus Vassa* (LL-förlaget 2005).

Även Janne Lundströms ungdomsromaner och serieromaner om den förrymde skeppspojken *Johan Vilde*, som utspelar sig i nuvarande Ghana, dåvarande Guldkusten, där svenskarna en tid hade ett starkt fort och bedrev handel med slavar och andra afrikanska ”produkter och råvaror”, är värda att rekommendera. De har en realistisk grund och slavfort m.fl. platser i böckerna finns eller har funnits på riktigt.

Sist men inte minst: Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige har en faktatidning (pdf, 16 sidor) om Sveriges slavhandel plus lärarhandledning, <http://www.mrdelegationen.se>

FN räknar med att det i dagens värld finns omkring 27 miljoner slavar. Se bl.a. uppgifter på Svenska FN-förbundets hemsida <http://fn.se>. På FN:s världskonferens mot rasism år 2001 fastställdes att slaveri är ett brott mot mänskligheten.

I Kalle Güetters lättlästa ungdomsbok *Mary, min syster* (Hegas 2002) flyr den ena huvudpersonen, Mary, ensam till Sverige från inbördeskriget i Södra Sudan efter att hennes far och bröder har dödats och hennes mor och lillasyster rövats bort som slavar av en beriden stam från norr. Boken är inte autentisk men har en stark verklighetsprägel. Den gestaltar också hennes möte med Sverige och en jämnårig kille här, som försöker gömma henne. Den kan läsas högt eller individuellt och vara utgångspunkt för samtal.

Maj Bylock har även återberättat *Onkel Toms stuga* i sin klassikerserie. Originalboken kan med fördel läsas högt. För övrigt är *Tom Sawyer* och *Huckleberry Finn* anmärkningsvärt moderna barnskildringar från slaveriets tid, där slavjakten på den förrymde Jim gestaltas på ett gastkramande sätt – och även solidariteten mellan barnen över ”rasgränsen”.

Förutom dessa titlar finns en mängd engagerande skönlitterära barnböcker om slavar och slavhandel. Kontakta närmaste skol- eller barnbibliotekarie!

Maximgeväret och dess fruktansvärda betydelse

Maximgeväret kunde skjuta 600 skott i minuten och hade en räckvidd på 2,5 kilometer. Läs gärna mer om detta och hela det brittiska imperiet i en artikel i Svenska Dagbladet av Johannes Salminen på http://www.svd.se/kulturnoje/understrecktet/artikel_447361.svd

Ungdomsbok som utspelar sig i Västsahara – hett högläsningstips

En prisad svensk barnboksförfattare som har skrivit om Västsahara är Monika Zak. Hon har gjort ett antal resor där och samlat material till reportage i tidskriften *Globen/Barnens värld* och flera gripande barnböcker. En av böckerna är *Pojken som levde med strutsar* (Opal 2001) som har en autentisk bakgrund och är populär i mellanstadieåldern.

Sveriges bistånd jämfört med andra rika länders

När det gäller biståndets kvantitet och kvalitet rankades Sverige 2009 som världsetta. Sverige hade den näst största nettovolymen bistånd i förhållande till BNP i världen (0,92 %) och biståndet var till största delen riktat mot fattiga länder med ”relativt demokratiska regeringar”. Hela rapporten finns att läsa på www.cgdev.org/cdi.

15 Så fungerar jordklotet

Lästips

En lättläst faktabok med fina illustrationer som är perfekt till elevers egen fördjupning och resurs för ”forskning” är Åsa Lind/Annika Rockströms *Klippa, sten & sand*.

16 Den sinnrika jorden

Corioliseffekten

Det är väldigt svårt för en lekman att förstå sig på corioliseffekten men man kan finna flera intressanta illustrationer och exempel på SMHI:s hemsida www.smhi.se, sök på Kunskapsbanken och sedan på Corioliseffekten (under ”Mera meteorologi”) eller gå direkt till <http://www.smhi.se/kunskapsbanken/meteorologi/corioliseffekten-1.4041>.

17 Jordens världsdelar

Världens sju underverk

Wikipedia har en bra illustrerad översiktsartikel om Antikens sju underverk, http://sv.wikipedia.org/wiki/Världens_sju_underverk.

Världens sju nya underverk röstades fram av 100 miljoner människor per e-post genom organisationen *The New7Wonders Foundation* (<http://www.new7wonders.com/>) och tillkännagavs 2007. Se även <http://www.dn.se/nyheter/varlden/de-ar-varldens-sju-nya-underverk-1.667608>.

Fler uppgifter kan man bl.a. få genom Länkskafferiet, <http://lankskafferiet.skolverket.se/>.

Sist i denna skrift hittar du kopieringsunderlag om du vill ge eleverna litet extra information om underverken, både gamla och nya.

Barn i Afrikas konfliktområden

De som drabbas hårdast av inbördeskrigen i de före detta kolonierna är barn och kvinnor. Man bör närma sig dessa problem med stor försiktighet och lyhördhet. Målet är att skapa inlevelse i afrikanska barns situation utan att fastna i hopplöshet. Ett bra sätt kan vara att läsa en bra barnbok högt och att diskutera den och studera platsen där den utspelar sig på kartan. Vi rekommenderar starkt Henning Mankells *Eldens hemlighet*, som är utgiven på Rabén & Sjögren och som delades ut till alla femmor i grundskolan på världsboksdagen 1998 (tillsammans med en lärarhandledning av Kalle Güettler som visserligen är slut men som kan finnas kvar på många skolor som har sparat exemplar av boken. Kontakta annars Kalle för ev. kopia). Boken handlar om flickan Sofia i Moçambique som får foten bortsprängd av en landmina – och hennes väg till ett liv med hopp om framtiden.

Afrikas natur – filmklipp på Youtube

Få företeelser i Afrika brukar kunna locka eleverna på mellanstadiet som det vilda livet på savannen. Filmer som *Lejonkungen* och mängder av naturfilmer i teve har naturligtvis bidragit till det. En tankeväckande insikt i kampen för tillvaron på savannen kan man lätt få om man söker efter safarifilmer på Youtube. Ett par sådana filmer som just nu ligger ute på Youtube skildrar hur en buffelhjord befriar en kalv som en lejonflock har skilt från hjorden och försöker döda: "Battle of Krueger 1-2" <http://se.youtube.com/watch?v=LU8DDYz68kM> och <http://se.youtube.com/watch?v=8sdtH2Tq3E>.

Sådana länkar blir snabbt inaktuella, men det är lätt att finna nya genom att söka i Youtube på exempelvis *safari + battle* så finner man flera rörande och spännande, men naturligtvis lite otäcka, klipp på hur vilda gräsätare skyddar sina ungar mot rovdjur, eller hur olika arter av rovdjur gör upp om sitt byte. Eleverna kan t.ex. få i uppgift att se ett sådant klipp och skriva ett referat av det som de läser upp för sina kamrater och där man sedan kan diskutera händelsen.

Suezkanalen online

Suezkanalen kan beskådas i en gammal, välgjord och tydlig topografisk höjdprofil: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/91/SuezCanalDiagram.jpg>.

Kongo (Kinshasa)

I kapitel 14 skildrar vi lite av den historiska bakgrunden i Kongo. Mer om Stanleys roll i den belgiska kungen Leopolds grymma kolonisation av Kongo finns att läsa i en artikel i

tidskriften *Populär historia*, <http://www.popularhistoria.se/o.o.i.s?id=43&vid=253>. I Nationalencyklopedin Online finns uppdaterade beskrivningar av Kongo idag och även basala bakgrundsfakta.

Gott om bra litteratur för barn och ungdom om Amerika

Hela historien om erövringen och conquistadorernas list och skoningslösa framfart är spännande och intressant för eleverna att fördjupa sig i, t.ex. genom högläsning. Den gamla antologin i tre delar, *Ögonvittnen berättar*, som finns i många materialrum och skolbibliotek rekommenderas.

Möjlighet till inlevelse i människors livsvillkor i Nordamerika förr i tiden finns det gott om i klassiska romaner som *Skriet från vildmarken*, *Varghunden*, *Onkel Toms stuga*, hela serien om *Lilla huset på prärien* samt Stig Ericssons indianböcker och Maj Bylocks återberättade indianboksklassiker. Se även tidigare boktips avseende kapitel 14.

Beträffande dagens Amerika kan vi rekommendera böcker av t.ex. Monica Zak, Mats Larsson, Annika Holm, Bengt-Arne Runnerström, Mats Larsson, Mekka Lind, Sven Wernström och Bisse Falk.

Emigrationen till Nordamerika

Flera resebyråer specialiserar sig på resor till svenskbygderna i USA, se t.ex. <http://www.soberresor.se/resmal/usa.html>. Det kan vara en god idé att se filmen *Utvandrarna* i klassen och tillsammans reflektera över svenskarnas spridning över världen i gamla dyrtider, i relation de nya svenskarna här idag.

Länkar för ”forskning”

På samma sätt som de två största länderna i Nordamerika, USA och Kanada, var för sig är nästan ofattbart stora i jämförelse med Sverige, så är kunskapsmaterialet om dem gigantiskt. Vi har därför inte fördjupat oss i deras historia, geologi eller natur i handledningen utan hänvisar till de talrika källor som finns i form av facklitteratur och webbsidor. Använd t.ex. gärna Skolverkets Länkskafferiet om eleverna ska göra egna specialarbeten, <http://länkskafferiet.skolverket.se>. Länkskafferiet spänner över alla ämnesområden och är rent allmänt en suverän källa för elevarbeten. Dock rekommenderas en genomgång av aktuella, tänkbara länkar i förväg av läraren för att bedöma deras användbarhet för åldersgruppen.

Även *Annas länkburkar*, <http://www.burkar.nu/>, kan innehålla intressant material för skolelever på mellanstadiet som vill fördjupa sig i geografi och andra ämnen. Denna hemsida upplever vi dock som rätt svåröverskådlig och kanske mer lämplig för spontant surfande. Men där finns även en ovärderlig ”burk” med länkar för lärare till ett brett spektrum av ämnen och ärenden, alltifrån sådant man har professionell nytta av till rent privata ändamål.

Bermudatriangeln

Bermudatriangeln har även kallats Djävulstriangeln, Dödens triangel och De förlorades limbo. Det beror på alla legender om hur fartyg och flygplan har försvunnit spårlöst när de varit på väg att passera området. Se t.ex. följande genomlysande artikel av Mats Nilsson och Clas Svahn, <http://www.ufo.se/fakta/artiklar/bermuda.shtml>.

Politisk fånge i 70-talets Uruguay

Ett gripande vittnesmål från en uruguayansk-svensk författare om hennes sex år som mycket ung politisk fånge i 70-talets militärfängelser i Uuguay kan rekommenderas för den lärare

som är intresserad. Det är Anna Luisa Valdés *Er tid skall komma* (Ordfront 2008). Observera att det är en ”vuxenbok” och ingen högläsningbok för barn.

Rasismen i dagens Sydamerika

Sydamerikas befolkning är mycket blandad. De europeiska kolonialherrarna förde inte enbart in afrikanska slavar utan även t.ex. indiska, pakistanska, indonesiska och kinesiska kontraktsarbetare. Överst på samhällstegen står de vita; rasismen är relativt utbredd i samhällshierarkierna. (Se t. ex. ögonvittnesreportaget <http://www.latinamerika.nu/tacka-gud-att-vi-inte-ar-morkhyade>.)

Två boktips om Australien

I Elin Örjasæters bok *Opaljakten* (En bok för alla 2003) får man följa en norsk pojkes kamp för att överleva tillsammans med sin opaljetande pappa i Australiens ökenområde. Mycket spännande och fin skildring av en komplicerad relation mellan far och barn där en jämnårig aboriginpojke spelar en viss roll.

I Marianne Söderbäcks lättlästa bok *Den förstenade skogen* (Rabén & Sjögren 1991) behandlas i äventyrsform det etniska förtrycket av aboriginerna.

Världens sju underverk

Världens sju underverk från antiken

För ungefär 2 200 år sedan gjordes en lista på de sju mest fantastiska byggnadsverk som hade skapats av människor. Det var på ”de gamla grekernas tid” och nästan alla byggnaderna låg vid Medelhavet. Listan fungerade kanske som en resebroschyr för den tidens turister.

De flesta av världens sju underverk från antiken har förstörts under tidens gång. Idag finns enbart den 4 500 år gamla Keops-pyramiden vid Giza i Egypten kvar.

Världens sju nya underverk

Sedan antikens dagar har många andra fantastiska byggnader blivit kända – sådana som fanns i andra världsdelar och som de gamla grekerna därför inte kände till. Vi som är 2000-talets resenärer behöver en lista på hela världens underverk, inte bara de som var kända i det antika Europa. Därför grundade den kanadesiske världsresenären, fotografen och filmaren Bernard Weber år 1999 organisationen New7Wonders Foundation.

Organisationen valde ut en mängd imponerande byggnadsverk över hela jorden. Sedan ordnade man en världs-omröstning på internet. Världens sju nya underverk utsågs sommaren 2007 av ungefär 100 miljoner e-postanvändare.

År 2009 - 2010 röstas ännu en lista fram. Det är världsnaturens sju nya underverk som ska utses. Till omröstningen hade 261 förslag hade valts ut. Samtliga finns att se och läsa om på New7Wonders hemsida <http://www.new7wonders.com>.

Två av de antika

Här nedan berättar vi om två av antikens sju underverk. Väljer du ett av de andra fem antika underverken, ett av de nya sju underverken eller ett av världsnaturens sju nya underverk, måste du själv söka efter information i faktaböcker eller på Internet.

Skriv en faktatext om det underverk som du har valt. Illustrera din text. Du kan till exempel rita, måla eller göra ett collage – kanske en serie eller affisch med resereklam – och sätt upp på väggen i klassrummet. Redovisa sedan i klassen och försök få alla att bli sugna på att resa till just ditt underverk. I din redovisning ska ingå att du pekar ut platsen tydligt på en världskarta som alla ser. Träna i förväg!

Om ni vill kan ni sedan ordna en egen omröstning i klassen om alla de underverk som ni har redovisat.

1. Keops-pyramiden i Giza i Egypten var från början 146,6 meter hög. I Sverige är det bara Turning Torso i Malmö (190,4 m) och Kaknästornet i Stockholm (155 m) som är högre än så. Men då ska man komma ihåg att Keops pyramid byggdes för 4 500 år sedan med människors bara händer, inte med hjälp av jättelika byggkranar, betongblandare och enorma truckar ...

Det var Farao Keops som hade beordrat att en gravkammare skulle uppföras åt honom själv. I 3 800 år förblev Keops pyramid världens högsta byggnad. Sedan byggdes katedralen i Lincoln som hade en tornspira som var 13,4 meter högre (omkring år 1300 e. Kr.)

Under de tusentals åren har jordbävningar fått en del stenar att rasa, nattfrosten har fränt på kalkstenen och de putsade, vackra marmorplattorna som från början täckte sidorna och gjorde dem släta och blanka har skakat loss i alla jordbävningar. Keops pyramid är idag nästan 8 meter lägre än den var från början och det är mest de jättelika stenarna i underlaget på dess sidor som syns. Men den är fortfarande ett ... underverk!

Det måste ha varit ett hårt lidande för dem som slet i den heta öknen med tunga stenblock bara för att Farao ville ha en pampig grav till sig själv. Det är en gåta hur de lyckades forsla dit två och en halv miljon kubikmeter sten från stenbrotten som ofta låg långt borta, baxa dem upp på pyramidens grund och trixa dem uppåt varv på varv ända tills det sista blocket nådde toppen.

Hur fick de dit 2,3 miljoner jättstenar? Varje vanligt stenblock vägde ungefär som två Volvobilar ovanpå varandra, men somliga vägde uppemot 50 ton, kanske som 30-40 stora personbilar. Och då ska man komma ihåg att de inte hade några hjul! Ingen kan säkert säga hur det gick till att frakta dem från prämarerna på floden, upp till pyramiden och få dem på plats högt över marken, men det finns olika teorier.

Förr trodde man att 100 000-tals slavar tvingades slita som djur i 20 år med att få dit de 2,3 miljoner stenblocken. Det var den tid som det tog att bygga pyramiden. Idag tror många forskare att de flesta arbetarna inte var slavar utan jobbade för lön och bodde i en särskild stad på pyramid-området. De hade även en egen gravplats som arkeologerna har hittat. Några moderna forskare tror att det fanns två jättegryper om 100 000 man var. Varje jättegryper var indelad i fem arbetsgrupper med 20 000 man. Arbetarna hade olika lön beroende på hur skickliga de var.

Men ingen vet säkert. Andra tror att det var färre arbetare, men ändå många tiotusentals. De flesta anser att hela bygget tog omkring 20 år.

Hur ser då pyramiden ut inuti? En trång gång som är en meter bred och en meter hög går 18 meter snett ner till ett stort rum som är uthugget i berget under markytan. mitt under pyramiden. Det verkar vara en gravkammare som aldrig blev färdig. En bit in i gången ner dit börjar en annan gång som leder uppåt. Efter kanske tio meters krypande kommer man in i en stor "hall" som kallas Stora galleriet. Där kan man fortsätta rakt fram till Drottningens gravkammare eller snett uppåt till Kungens gravkammare. Kamrarna är tomma, eftersom pyramiden har plundrats under historiens gång.

De skatter och mumier som fanns där från början (bland annat Farao Keops egen torkade kropp) har avlägsnats, men i ett museum i Kairo finns mängder av vackra gravfynd från andra kungliga gravar från Faraos tid. Där finns också ett särskilt rum med mumier som kostar mycket pengar att besöka ... för den som vågar.

Keops pyramid är verkligen en fantastisk prestation med tanke på de enkla instrument som ingenjörerna hade på den tiden. De lyckades bygga denna enorma pyramid absolut rät med exakt lika långa sidor på några millimeter när. Och de placerade den med sidorna rakt mot de fyra väderstreck. Dagens ingenjörer skulle inte kunna uppföra en likadan byggnad med större precision trots alla sina moderna instrument.

2. Fyrornet i Faros ersatte på romartiden Babylons murar som det sjunde underverket. Faros var en ö i Medelhavet strax utanför den egyptiska staden Alexandria, där världens största bibliotek också fanns. (På grund av landhöjningen är Faros idag en kulle på land.) Det var förresten i Alexandrias bibliotek som fyren ritades för 2 300 år sedan – och kanske där som hela listan på världens sju underverk senare skrevs ner.

Alexandria var nog världens viktigaste handelsstad för 2000 år sedan. Mängder av fartyg passerade hamnen där. Men kusten var låg och saknade bra landmärken för skeppens styrmän. Många båtar gick på grund och sjönk utanför Alexandria. Därför byggdes fyrornet Faros som blev 100 meter högt. I det enorma tornet fanns 300 rum.

På Faros topp fanns en plattform där en stor eld alltid brann i mörkret. Bakom elden satt en gigantisk spegel som förstärkte eldens sken och fick det att lysa fem mil ut över havet. På dagen var elden släckt, men spegeln reflekterade solljuset som en jättelik solkatt ut över havet. Så lyste fyren både dag och natt. Med hjälp av ljuset hittade fartygen äntligen rätt och kunde tryggt och säkert anlägga hamnen i Alexandria.

Tyvärr förstördes detta fantastiska fyrorn på Faros av en jordbävning på 1300-talet. Då hade det stått där i 1 600 år! Den berömde upptäcktsresanden Ibn Battuta besökte ruinerna och berättade att det inte ens gick att komma genom ingången. Den stolta fyren låg nu i ruiner. År 1480 använde muslimerna som då härskade i Egypten dess stenar för att bygga en försvarsborg där den hade legat.

3. Babylons hängande trädgårdar i Mesopotamien (nuvarande Irak) som kejsaren påstods ha anlagt högt över gatorna för att hans fru skulle bli glad.

4. Zeus-statyn i Olympia (Grekland), den enorma tempelguden av elfenben och guld.

5. Mausoléet i Halikarnassos i nuvarande Turkiet som kungen lät bygga för sin egen begravning.

6. Artemistemplet i Efesos i nuvarande Turkiet sades vara världens vackraste byggnad.

7. Kolossen på Rhodos, jätteguden i brons som bröt knäet i en jordbävning och föll omkull efter bara 56 år.

Världens sju nya underverk

1. Machu Picchu i Peru, den gamla inkastaden i Anderna.

2. Kristusstatyn i Rio de Janeiro som vakar över staden högt på en klippa.

3. Chichen Itzá i Mexiko, den över tusen år gamla mayastaden med sin stora pyramid.

4. Colosseum i Rom, den stora amfiteatern där gladiatorspelen ägde rum.

5. Taj Mahal i Indien, mausoléet (gravbyggnaden) som ser ut som ett fantastiskt sagopalats.

6. Ruinstaden Petra i Jordanien, där byggnaderna är huggna rakt in klippväggarna

7. Den kinesiska muren, världens längsta byggnadsverk som sträcker sig 3000 km genom hela Kina.

Naturens sju underverk

När detta skrivs pågår just omröstningen i hela världen om vilka av de 261 nominerade platserna som ska bli världsnaturens sju nya underverk. Ta reda på resultatet på Internet! Läs på Internet eller i faktaböcker om de sju platserna och skriv upp dem på listan över alla underverk.

Vilket av alla dessa fantastiska underverk på jorden vill du göra till ditt? Varför?

1